

Terapeutski imperativ Rudolfa Štajnera

Ka lekarskoj etici

Prethodna napomena autora:

Nedeljnik **Das Goetheanum** izveštava u svom izdanju od 5.3.2010, da se 14 antropozofskih institucija uključilo u inicijativu „Forum za kulturu umiranja“ i organizacije pacijenata „Anthrosana“ sa nekim stavom u vezi objavljivanja dva zakonska predloga saveznog veća, i tamo između ostalog glasale protiv zabrane (koja je još pod pitanjem) organizovane pomoći pri umiranju, na osnovu „principijelne slobode i samoodređenja svake individue“. U istom časopisu usledili su u sledećim nedeljama komentari na to, takođe iz Lukas klinike Arlesheim, čiji su lekari predali suprotnu odluku (doneta glasanjem) u okviru proglašenja predloga saveznog veća i decidirano se izjasnili za zabranu organizovane pomoći pri umiranju. Takođe je Švajcarsko lekarsko društvo (FMH) objasnilo unutar debate glasanja, da se potpora suicida ni u kom slučaju ne može posmatrati kao lekarska delatnost i da ne može biti podržana. U prilogu koji sledi, Peter Selg (Ita Wegman institut Arlesheim) tematizira aspekte medicinske etike, koji su bili otvoreni od strane Rudolfa Štajnera u njegovom Kursu za lekare i relevantni su za aktuelnu diskusiju. Redakcija nedeljnika **Das Goetheanum** nije to videla tako i odbila je štampanje ovog teksta u postojećoj formi.

Rudolf Štajner je u aprilu 1924. rekao antropozofskim lekarima: „Najrdavije je to, ako se kod bilo kog bolesnika, takođe ako je veoma bolestan i želi se njegovo lečenje, misli na smrt. Čovek bi sebi upravo kao lekar morao da zabrani, da misli na smrt pacijenta kao na makoju mogućnost. Tu dabogme tako jako deluju stvari koje se ne mogu vagati. Ali, to je jedna neizmerno jačajuća snaga, ako Vi pod svim okolnostima do kraja otpustite misao na smrt – do kraja! – i samo mislite, šta ja da uradim, da bih spasao (očuвао) životnu snagu, da bih spasao što se dâ spasiti. Ako se razvije ovakvo ubeđenje, mnogo više ljudi će biti spašeno, nego ako se razvije drugo ubeđenje, koje iz ovih ili onih stvari prognozira bilo kako smrt. Nikada to ne treba činiti. I na takve stvari se već mora takođe obratiti pažnja. Tada je opravданo, imati hrabrost lečenja.“¹ Medicinsko-etička izvođenja Rudolfa Štajnera bila su „radikalna“ – ona su stajala na početku neke nove umetnosti lečenja, koja je otkazala poslušnost savremenom terapeutskom „nihilizmu“ i metodično se okrenula terapijskim snagama. Ta od njega omogućena antropozofska medicina bazira se na bezuslovnoj predanosti životu i njenim snagama u biografiji pojedinca. Albert Schweizer, koji je bio prijatelj Rudolfa Štajnera, govorio je o nekom „strahopoštovanju pred životom“ – i Štajner je često iznosio lekarima, da u centru lekarske svesti i svakog medicinskog postupanja ima da se nalazi apsolutno potpomaganje životnih procesa², takođe u prividno „beznadežnim“ situacijama za koje „nema terapije“. Štaviše ako su, tako savetuје Štajner, već konstatovani aspekti započetog labavljenja eterskog tela iz fizičkog tela, koji javljaju o blizini predstojećeg trenutka smrti, intencionalni pravac lekarske pažnje valja usmeriti životnom i time inkarnacijskom dešavanju čoveka, dabome njegovom „lečenju“: „Ne sme se reći, za

možda nekog čovek, koji se posmatra danima pred njegovu smrt, da bi on takođe mogao umreti, pa više ne bi trebalo pokušavati sa izlečenjem; jer može iznova to, što se olabavilo, da se spoji. Mora se uvek, dokle god čovek živi, pod svim okolnostima pokušati, njega izlečiti.³ Kao što se zna lekari iz Grčke su bili istrajni u tome, da ne leče nijednog smrtno bolesnog pacijenta – da svoj vlastiti ugled ne ruiniraju zbog pogrešnih izgleda na uspeh, moguće i zbog straha pred realnom konfrontacijom sa snagama ponora i razaranja. Taj od Rudolfa Štajnera veoma cenjeni lekar Paracelzus je na početku novog vremena odlučno odbacio ovakvo postupanje i glasao za neku bezuslovnu terapeutiku i obavljanje pomoći radi života, u duhu hrišćanstva. Tri stotine godina posle njega pisao je takođe Christoph Wilhelm Hufeland, lekar Getea i Šilera: „Ko se više ne nada, taj takođe više ne misli [...], i bolesnik mora nužno da umre, jer je pomagač već umro.“⁴

„Svaki stepen poboljšanja ...“

Rudolf Štajner je dao antropozofskim lekarima ne samo brojne kurseve, u kojima se on izjasnio o temeljnim pitanjima medicinskog mišljenja i delanja, već je svom snagom podržao lekare u njihovim terapijama. Prvi karcinom-pacijenti Ite Wegman u Cirihi, koje je ona lečila sa imela-preparatom (preporučio ga je Rudolf Štajner), bili su svi zajedno tretirani kao pacijenti za koje „nema terapije“ i opremljeni sa „nepovoljnom prognozom“. Štajner je savetujući imao udela u ovim lečenjima Ite Wegman – i borio se za život mnogih svojih vlastitih saradnika sa totalnim medicinskim zalaganjem do kraja. Uvek je naglašavao, da će upotrebljeni napor u lečenju doneti pacijentu dobro i da moraju biti preduzeti sa apsolutnom voljom za izlečenjem: „Svaki stepen poboljšanja, koji možemo da ostvarimo, je za bolesnog čoveka pobeda. Mi se nikada ne smemo tešiti sa tim: karma je takva, i zato stvari imaju takav tok.“⁵ Utrošena pomoć na životnu snagu, na terapijsko uverenje lekara i ta delovanja koja slede iz njega dejstvuju, tako kaže Štajner, dalje i vode karmu „u neki povoljniji pravac“. Upravo na temelju perspektive nekog daljeg života posle smrti odnosno neke reinkarnacije ljudske individualnosti pledirao je Rudolf Štajner za bezuslovno terapeutsko zalaganje lekarâ. Kada je mladi holandski psihijatar Willem Zeylmans van Emmichoven za Uskrs 1921 godine mogao da razgovara sa Rudolfom Štajnerom u Dornahu o stanju svog najteže bolesnog pacijenta od psihoze, dobio je on za svakog od svojih bolesnika tačne preporuke za terapiju, mada je Štajner takođe rekao Zeylmansu, da on u opisanim slučajevima prema ljudskim merilima neće dostići preokret u bolestima. Zeylmans je bio iznenaden – „jer u uobičajenoj medicini ne postoji ovakav nazor: da se pokuša sa lečenjem, iako se ništa ne može dostići.“⁶ U „Kursu za mlade medicinare“ od aprila 1924 Zeylmans je tri godine kasnije čuo da Štajner kaže: „Ova volja [za lečenje] ne sme nikada biti oštećena. Ona bez ostatka mora uvek tako daleko terapeutski delovati, da se može reći: Čini se sve, štaviše i ako se ima mišljenje, da je bolesnik neizlečiv.“⁷ Preduzeti napor za lečenje upisuje se u sudbinsku liniju ljudi. Iznad toga se život mnogih teško bolesnih ljudi, uprkos očiglednoj „beznadežnosti“, može promeniti do poslednjeg datha – prema Rudolfu Štajneru zadatak lekara je da doprinese tome, da ovo ostane moguće. Stvarna odluka o nekom takvom preokretu ne nalazi se pri tome u rukama terapeuta, već u području ljudske individualnosti. Medicina, tako je to izveo Rudolf Štajner, ne leči ljudsko Ja, već potpomaže njegovoj inkarnaciji u fizičkoj oblasti, time što deluje nasuprot teškoćama u

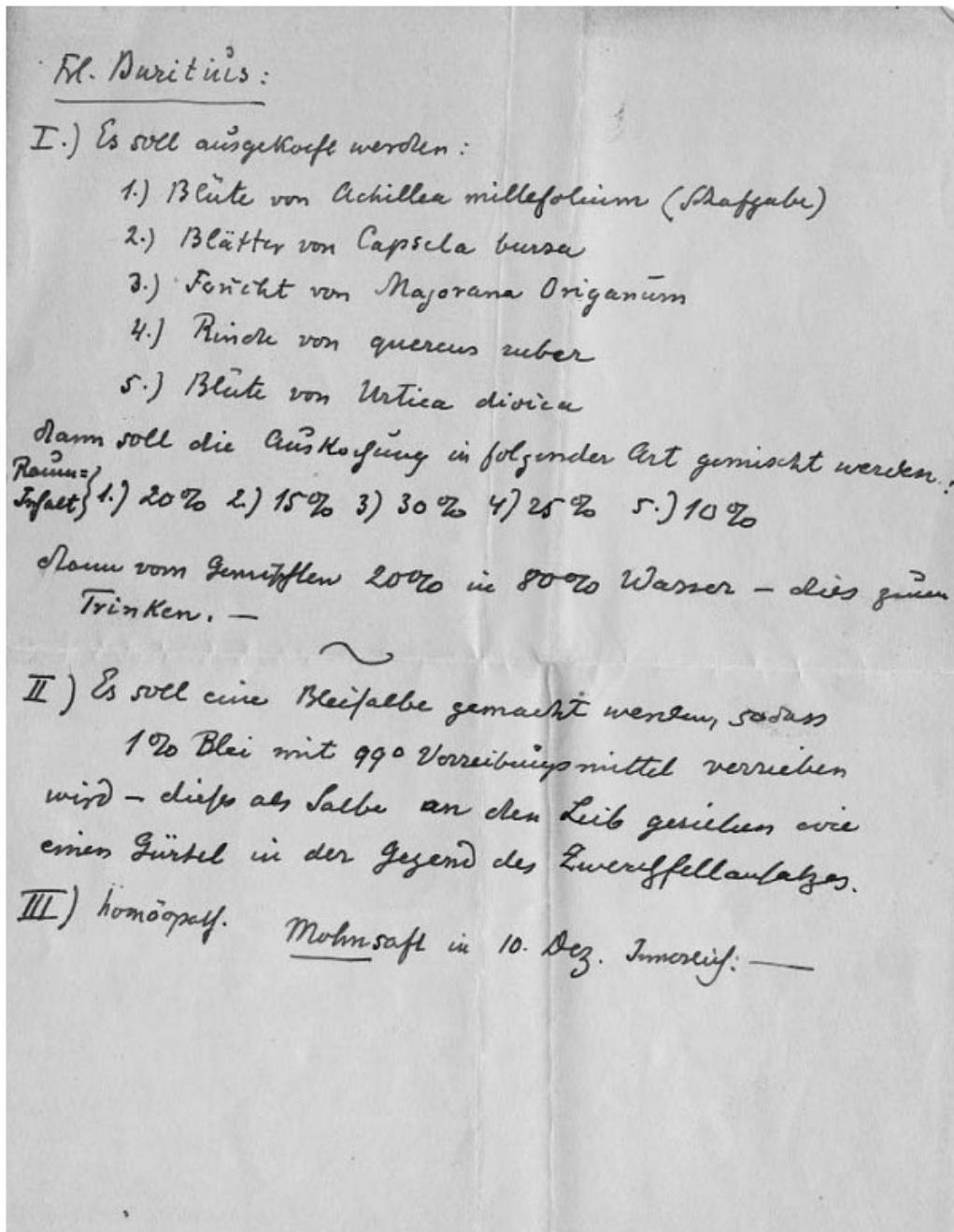
području fizičko-eterskog, ali i duševnog i time razgrađuje prepreke za razvoj Ja. Takođe u ekstremnim vremenima ugroženosti života ona pokušava kao primenjena umetnost, da fiziološku situaciju održi povoljnom i otvorenom za zahvatanje ljudske individualnosti – u poštovanju pred *tako shvaćenom* slobodom i samoodređenjem tog Ja, koje može da izvrši nove početke takođe iz neverovatnih situacija.

Zastupanje života

Prema merilu Rudolfa Štajnera trebalo bi da lekar kao reprezentant života uđe u medicinsku situaciju, sa svojom celokupnom terapijskom voljom, sa svojom „hrabrošću lečenja“. On se zauzima za princip života, za potvrđivanje života i potpomaganje (unapređivanje) života, time takođe za smisleno oblikovanje teške, preprekama opterećene zemaljske biografije, čije negovanje je on sebi kao lekar propisao. To je, tako kaže Štajner, lekarski zadatak, da u teškim situacijama pokrene i probudi lekovite snage. Na „lekovitoj volji“ lekara može se podići i iznova razviti slomljena životna i zdravstvena volja pacijenta, ne kroz misionarske reči, već kroz prisustvo i prisutnost, u dijaloškoj sferi dve ljudske individualnosti. Do danas su neuspele terapije – posebno u psihoterapeutskom području – dovođene u vezu sa nedostajućom „terapijskom motivacijom“ pacijenta. Rudolf Štajner je bio realista i poznavao je taj time opisani problem; on je primat „terapeutskog imperativa“ (H. Albonico) pak smatrao ispravnim i primarnu terapijsku odgovornost utvrdio ne u (često puta bolesno odnosno bolešcu karakterisano) područje volje pacijenta, već kod lekara. Ovaj bi trebao delotvorno da utelovi lekovitu volju i princip života: „Ako bolesnik [...] jednostavno kroz individualnost lekara bude doveden do toga, da on oseti, kako je lekar prožet lekovitom voljom, tako to bolesniku daje nekakav refleks, koji potom biva protkan voljom da se bude zdrav. Ovo uzajamno sudaranje lekovite volje i volje da se bude zdrav igra neizmerno veliku ulogu u terapiji ...“⁸

Želju ili volju pacijenta za smrću i takođe suicidom u smislu od strane Rudolfa Štajnera otvorenog razumevanja bolesti i terapije treba videti kao deo odn. izraz i posledicu ozbiljnog razboljevanja. Ova želja je u brojnim situacijama pristupačna psihološkom uživljavanju, razumljiva je i može se naknadno potvrditi iz životnih situacija i svesti pacijenta. Pa ipak stvarno raspolažanje životom nije dato čoveku – on nije ni kreator ni dovršitelj. Njegov život nije posed i ne pripada mu lično – ma koliko to protivrečilo postmodernom osećanju autonomije. To je posuđeno dobro, a lekaru je najstrožije zabranjena saradnja na njegovom razaranju ili napuštanju. Perspektiva koja se pojавila u drugoj polovini 20. stoljeća – i u sebi je smislena – perspektiva „naloge za lečenje“ artikulisana od strane pacijenata ne može zavarati o tome, da se lekar unutar medicinske etike Rudolfa Štajnera ne nalazi u (jedinoj) službi pacijentove svesti, već stvarne individualnosti bolesnika, prema kojoj on ima obavezu. Bolesnikova svest može težiti smrti i nastojati ka tome. Ona se – kao svest – ipak ne može per se (po sopstvenom nahođenju) stalno izjednačavati sa stvarnim čovekovim Ja i njegovim bićem slobode – beskrajno su raznolike mnogo više situacije, u kojima je stanje svesti izraz neke privremene nevolje. Sloboda i samoodređenje individue je cilj ljudskog života, ni u kom slučaju ipak neke svuda zatečene osnovne činjenice – upravo je medicinsko polje određeno situacijama, u kojima čovek nije stvaralač svog života, već tvorevina svoje

nevolje. Njegova svest odslikava u tim stanjima često njegovo neutešno biće, a povlači se životna i inkarnacijska volja individualnosti.

Preporuka R. Štajnera za terapiju

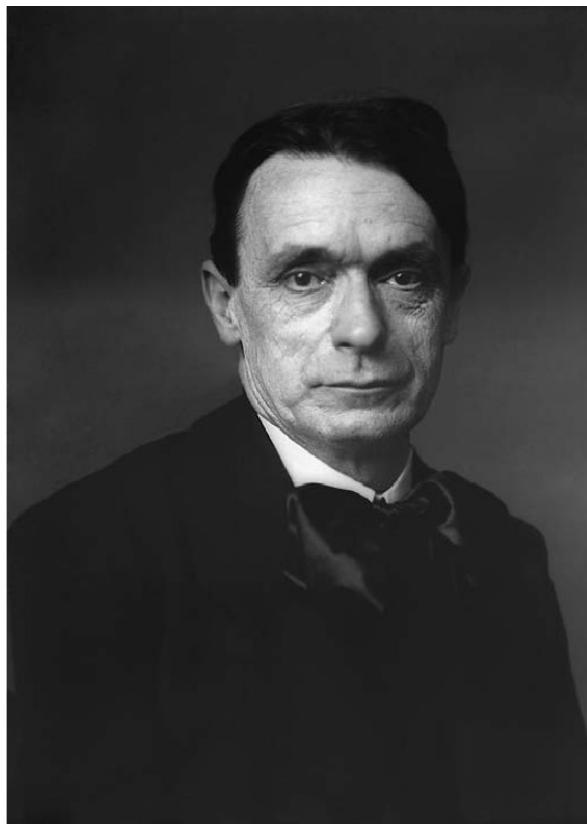
Ovoj individualnosti, koja je temelj i ima želju za postojanjem, ali je ipak privremeno zasjenjena, bez koje nijedna zemaljska biografija ne može početi, je obavezan lekar

unutar medicinske etike Rudolfa Štajnera, a time istovremeno onom božansko-duhovnom svetu, koji „nos i uređuje“ zemaljski život i iz koga zaista potiče čovekovo Jabiće. Pomoć lekara može otuda da bude samo pomoć u životu i u lečenju, kao što to Rudolf Štajner sasvim jasno kaže na Duhove 1910 god. u svom kursu *Otkrivanja karme*: „Sa našom običnom svešću, kod ovakvih pitanja, mi se moramo skromno zaustaviti unutar sveta između rođenja i smrti. Sa našom višom svešću mi smemo dabogme sami da se postavimo na stanovište, koje čak smrt prihvata kao nekakav poklon viših duhovnih moći. Sa onom pak svešću, koja treba da pomogne i zahvati u život, mi se ne smemo drznuti (usuditi), da se postavimo na ovo više stanovište. Tu bismo se mi lako mogli prevariti i na nečuven način bismo zahvatili u nešto, u čega mi nikada ne smemo zahvatiti: u čovekovu sferu slobode. Ako mi možemo da pomognemo jednom čoveku, da on time razvije samoizlečujuće snage, ili ako mi sâmi budemo prirodi od pomoći, da bi time nastupilo izlečenje, tako moramo to učiniti. A treba li da se doneše odluka o tome, da li čovek treba dalje da živi ili da više bude potpomognut, ako nastupi smrt, tada ona ne može nikako drugačije biti doneta nego tako, *da naša pomoć može biti pomoć u izlečenju*. Ako je ona ovo, tako mi to polažemo u čovekovu vlastitu individualnost, da primeni svoje snage, a lekarska pomoć može pri tome biti samo takva, da ga u tome podržava. Tada ona ne deluje unutra u čovekovu individualnost. Sasvim drugačije bi bilo to, ako bismo neizlečivost nekog čoveka potpomogli na takav način, da bi on svoj dalji napredak tražio u nekom drugom svetu. Time bismo mi zahvatili u njegovu individualnost i njegovu individualnost predali nekoj drugoj sferi delovanja. Tada bismo mi našu volju nametnuli drugoj individualnosti. Ovu odluku mi moramo da prepustimo samoj individualnosti. To znači drugim rečima: Mi moramo da učinimo koliko god je moguće, da bi se desilo izlečenje. Jer sva razmišljanja, što vode do izlečenja, dolaze iz svesti, koja je opravdana za našu Zemlju; sva druga merila bi presezala preko naše zemaljske sfere; tu moraju da zahvate drugačije snage nego te, koje ulaze u našu običnu svest.“⁹

„Do kojih formi smrti ...“

1909 rekao je Rudolf Štajner u Budimpešti usred jednog drugačije centriranog predavanja: „Pustite samo da se medicina tako dalje materijalistički razvija: ako biste mogli da vidite četrdeset godina unapred, *Vi biste bili zaprepašćeni, na koji brutalan način bi postupala ova medicina, do kojih formi smrti bi ljudi bili lečeni od strane ove medicine.*“¹⁰ Ova uzgredna napomena nije bila za slušaoce lako razumljiva – i ona do danas dopušta brojna tumačenja. Šta je mislila rečenica o „brutalnom“ postupanju medicine u budućnosti i o „formama smrti“, do kojih bi pacijenti bili „lečeni“? Nesumnjivo je, da je Rudolf Štajner jasno imao pred očima dalji materijalistički razvoj medicine, a time takođe njene tehnološko-intervencijske mogućnosti. Bilo je već 1909 duhovno pregledno, u kojoj meri će medicina decenijama kasnije biti u stanju za to, da zahvati u fiziološka dešavanja čoveka, da ih manipulativno promeni ili eventualno takođe supstituira. „Intenzivno-medicinske“ mogućnosti 21. stoljeća su raznolike; one dopuštaju prenatalnu dijagnostiku i intervenciju, „prekidanje trudnoće“, ali i ekstremno prevremeni porođaj; one omogućuju premošćeno preuzimanje parcijalnih telesnih funkcija kroz mašinske procese i time dalje vođenje života pod ekstremnim uslovima, koji bi u ranijim vremenima značili sigurnu smrt. Da li je Rudolf Štajner govorio o

takvim situacijama, koje etički jedva da se više mogu rešiti, jer u njima nije odlučujuća terapeutska težnja za potpomaganjem životnih snaga, već njena dalekosežna zamena, kroz mašinsko unošenje vazduha za disanje i mnogo drugoga?

Rudolf Steiner 1909

Ukazuje li on na stanja „života“, u kojima će se ovo jedino tehnološki održavati – bez mogućnosti starateljskog okretanja odn. povratka ljudske individualnosti i u sprečavanju neke ljudski dostoјne smrti? Ili je on pred očima imao sasvim drugačije „forme smrti“, sa kojima će imati posla medicina sadašnjosti i budućnosti? Rudolf Štajner je bez sumnje znao, do kog stepena će moderna medicina imati u svojim rukama široku lepezu razornih snaga – mada (u prvom redu) motivisano kroz terapeutski cilj. Pojavljivanje citostatičkih načina lečenja i čitavog udruženog arsenala odgovarajućih zahvata dogodilo se u jednom stoleću, u kome je čovečanstvo prvi put upoznalo mogućnost razaranja Zemlje i celokupnih životnih procesa. Ita Wegman je počela sa svojom Imela-terapijom 1917, u odlučujućoj godini Prvog svetskog rata i dalje Srednjoevropske istorije. Uvođenje lečenja Imelom značilo je jedan novi terapijski početak na eterском nivou, u potpomaganju života i stvaranju njegovih oblikotvornih snaga – kao odgovor na medicinske puteve, koji svoj „spas“ – do danas – traže u maksimalnom razaranju tumor-procesa, često sve do poslednjeg daha (do smrti) pacijenta, koji usred najnovije hemoterapijske šeme – njegove poslednje nade posle bezbrojnih, istovrsnih prethodnih obrađivanja – iznenadjuće i nepripremljen umire. To pak znači: ta od Rudolfa Štajnera nadasve jasno akcentovana lekovita volja, njegov

„terapeutski imperativ“, mora se videti i održati u povezanosti sa metodama koje je on predložio. Bili su to putevi bezuslovnog potpomaganja života i – oblikovanje, koje je on pokazao i razvio – sa lekovitim supstancama, koje bude i jačaju aktivnost članova čovekovog bića, podržane toplotom, svetlošću i tonom, pokretom i bojom, dodirom i masažom. Dominantna školska medicina išla je ipak nekim drugim putem i bila je na svoj način uspešna; istovremeno je ona bila potčinjena i saodređena od jednog stoleća, koje je sprovelo u delo započete teorijske diskusije neposredno prošlog vremena, dovršenog 19. stoleća, o „vrednosti života“ i „uništavanju bezvrednog života“, o „pravu na vlastitu smrt“, „nežnom umiranju“, „eutanaziji“, socijalnom darvinizmu i medicinskoj ekonomiji.

U 40-tim godinama 20. stoleća, 100 godina posle kulminacije materijalizma, bilo je nemačko lekarstvo (lekarski kadar) upotrebljiv instrument u vladajućem i smrtonosnom režimu nacionalsocijalista. Lekari su bili pored pravnika najuglednija stručna grupacija u zemlji Adolfa Hitlera. Nikada pre nije bilo u Nemačkoj tako mnogo univerzitetskih rektora medicinara, nikada pre nisu lekari imali toliko veliki društveno-politički značaj i uticaj u odlučivanju kao u fašizmu. U koncentracionim logorima – ali ne samo tamo – sprovodili su najužasnija „istraživanja“ i odlučivali o životu i smrti, o „posebnom obrađivanju“ i „selekciji“. „Pustite samo da se medicina tako dalje materijalistički razvija: ako biste mogli da vidite četrdeset godina unapred, *Vi biste bili zaprepašćeni, na koji brutalan način bi postupala ova medicina, do kojih formi smrti bi ljudi bili lečeni od strane ove medicine ...*“ Već 1806 je Christoph Wilhelm Huferland opominjući napisao: „[Lekar] ne treba i ne sme da čini ništa drugo nego da sačuva život, bila to sreća ili nesreća, bilo to vredno ili ne, to se njega ne tiče, a usudi li se jednom, da ovaj obzir prenese u svoj posao (zanimanje), tada su posledice nesagledive, *i lekar postaje najopasniji čovek u državi*; jer ako je jednom prekoračena ta linija, lekar može verovati da je opravdano odlučivati o nužnosti jednog života, pa su tako potrebne samo postepene progresije, da bi se bezvrednost i nepotrebnost jednog ljudskog života takođe primenila na druge slučajeve.“¹¹ Veza medicine, kao izvorne pomagačice života, sa snagama razaranja i uništavanja bila je od početka 20. stoleća uska i izvanredno opasna; prema okultnim istraživanjima R. Štajnera: u Merkurovoj sferi je zavičaj ozdravljajućih procesa, ali takođe i svih uništavajućih snaga, znanje o supstancama i materijama, koje pomažu životu, ali ga takođe mogu i razoriti.¹² Oduvek su lekari starih Misterija znali za usku povezanost obe ove sfere snaga; oduvek je bio život, ali takođe njegovo ugrožavanje ili uništavanje u području moći njihovog delovanja, što je posebno određivalo etiku medicine, štaviše njen inicijacijski karakter.

Terapeutski imperativ

Medicinska situacija sadašnjice je izvanredno kompleksna – upregnuta i razapeta između nastojanja za lečenjem i raznovrsnih „formi smrti“. U kojim situacijama i do koje mere se mogu prihvati tehnološke pomoći moderne medicine, jeste i ostaje jedno otvoreno pitanje. One mogu u pojedinačnom slučaju (kao u nekom prolaznom komastanju posle apopleksijske) fiziološku situaciju držati otvorenom za ponovni ulazak čovekove individualnosti i utoliko biti delatne u vezi sa terapeutskim merama, koje jačaju životne snage organizma i čuvaju čovekovo dostojanstvo; pod drugim

okolnostima pak biva tehnika (ili agresivni potencijal mnogih formi lečenja) određujuća – i jedina određujuća – moć i suprotstavlja se kočeći razvojne uslove individualnosti. Opšte-važeća rešenja za ova teška pitanja ne mogu se pronaći – medicina jeste i ostaje oblast, koja u najstrožem smislu potrebuje individualizaciju. Ali usred teških diskusija ne bi trebalo izgubiti iz vida, koja vrsta umetnosti lečenja je bila zasnovana kroz inicijacijsku nauku Rudolfa Štajnera na početku 20. stoljeća, koja joj je lekarska etika immanentna i u čijem duhu je ona pristupila. Rozenkrojcersku rečenicu „In Christo morimur“ Rudolf Štajner je preveo sa: „U Hristu postaje život smrt.“¹³ Jedna u tom smislu nastojeća umetnost lečenja bori se za to, da životni-, oblikujući- i procesi vaskrsavanja mogu da uđu u regione bolesti i regione smrti.

Prof. dr. med. Karl Brandt lekar Adolfa Hitlera, pri izricanju presude u procesu za lekare, Nürnberg 1947

U hrišćanskim prenoćištima bilo je od prvih stoljeća posle Hrista sa puno predanosti negovano dostoјно praćenje onih koji su na samrti u znanju o nekom životu posle smrti ljudske individualnosti, o prolaznoj tački – a ne apsolutnom kraju – zemaljske smrti („U Hristu mi umiremo“). Rudolf Štajner je ovo izuzetno cenio. Ali ujedno je nesagledivo, da ta antropozofska umetnost lečenja koju je on pokrenuo kroz kurseve lekarima, kao novoosnovana hrišćanska medicina¹⁴, nije uzela i ne uzima svoju primarnu orijentaciju u nezi i procesima praćenja umirućeg, već na (često uspešno u beznadežnim situacijama) lečenjima iz jevandjelja („U Hristu postaje život smrt“). Oba dešavanja, nega umirućeg sa punom predanošću i neprestana težnja ka lečenju u lekarskom delovanju, ne stoje u suprotnosti jedno sa drugim, već su komplementarna, ukoliko su sposobna da uvažavaju svoje područje i svoje dotične granice. Kursevi Rudolfa Štajnera za lekare, ovo ostaje zapamćeno, skroz su se bavili terapijskim procesima – od raznovrsnih mogućnosti potpomaganja života i spasavanja života, što je on opisao kao specifičan i isključiv zadatak ovog zanimanja.

Ita Wegman oko 1910, Zürich, Schweiz

O Iti Wegman, čiju je naročitu „hrabrost lečenja“ on uvek iznova isticao¹⁵, napisala je Madeleine van Deventer: „*Ona nije znala za rezignaciju, i češće je mogla da pobedi smrt; a kada to ne bi uspelo, osećalo se, kako je primenjena lekovita snaga takođe bila važna za dalje postojanje umrlog.*“¹⁶

Peter Selg

Preveo Siniša Nikolić
Novo Miloševo, novembar 2017

---

¹ Rudolf Štajner: *Fiziološki-terapeutsko na temelju duhovne nauke*. GA 314. Dornah 1989 str. 283.

² Upor. Peter Selg: *Bolest, lečenje i čovekova sloboda. O Rudolf Štajnerovom duhovno-naučnom razumevanju patologije i terapije*. Dornah 2004.

³ Rudolf Štajner: *Priroda i čovek u duhovno-naučnom razmatranju*. GA 352. Dornah 1981, str. 143.

⁴ Christoph Wilhelm Hufeland: „Okolnosti lekara“. U: *Hufelandov žurnal*, sveska 23, 1806, str. 15 i dalje.

⁵ Rudolf Štajner: *Zdravstveno-pedagoški kurs*. GA 317, Dornah 1995 str.61.

---

⁶ Willem Zeylmans van Emmichoven: „Rudolf Štajner u Holandiji“. U: M. J. Krück von Poturzyn (izd.): *Mi smo doživeli Rudolfa Štajnera. Sećanja njegovih učenika.* Štugart 1967, str. 257.

⁷ Rudolf Štajner: *Meditativna razmatranja i uputstva za produbljenje umetnosti lečenja.* GA 316. Dornah 2003, str. 122.

⁸ Isto, str. 220.

⁹ Rudolf Štajner: *Otkrivanja karme.* GA 120. Dornah 1992, str. 90 i dalje.

¹⁰ Rudolf Štajner: *Princip spiritualne ekonomije u vezi sa pitanjem ponovnog utelovljenja.* GA 109. Dornah 2000, str. 160.

¹¹ Upor. prim. 5.

¹² Upor. ovde posebno predavanja Rudolfa Štajnera od 24.5. i 8.6.1924 (GA 239).

¹³ Rudolf Štajner: *Konstitucija Opštег antropozofskog društva i Slobodne škole za duhovnu nauku 1923/24.* GA 260a. Dornah 1994, str. 35.

¹⁴ Upor. Peter Selg: *Bolest i saznanje Hrista. Antropozofska medicina kao hrišćanska umetnost lečenja.* Dornah 2001 i Peter Selg: *Hrišćanska medicina. Idejne veze hrišćanstva sa lečenjem i antropozofska medicina.* Dornah 2005.

¹⁵ Upor. Peter Selg: „Ita Wegman i 'hrabrost lečenja'“. U: *Merkurov štap.* Sveska 4, 2008, str. 362-369.

¹⁶ Cit. pr. Peter Selg: „O ophođenju sa smrću. Jedan prilog za lekarski nazor Ite Wegman“ U: *Merkurov štap.* Sveska 2, 2006, str. 5.